

CSANTAVÉR FALU ŪRISZÉKE¹

Nem ismerjők azt a törvényt, amelynek alapján az ūriszékerek alakultak. Azok olyan régiek, amilyen régi a magyar feudális társadalmi rendszer, mivel Szabadka 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott. Lehet, hogy a következő meghatározás tartalmazza az ūriszékerek legrégibb magyarozatát: *Ut gens monarchiae huius ab omni incursu et accusatione servorum et ancillarum remota et quieta maneret, secundum regalís decretum consilii penitus interdictum est: ut nullius causa culpae serviliae personam contra dominos vel dominas, in accusationem et testimonium reciniant*«. (Hogy ezen ország népének a szolgák és szolgálóleányok minden zaklatásától és vádaskodásától nyugta és maradása legyen, a királyi tanács végzése teljességgel megtiltotta, hogy semmiféle vétek okáért valamely szolgaszemély vádlást és tanúságot az ő ura vagy asszonya ellen ne tehesen.)² Az osztályellentétek okozta szakadék évszázadokig tartott. A földesúr, aki a jobbágytelepülésekkel —, falvakkal rendelkezett, sokáig az egyetlen bíró volt, aki igazságot tett a jobbágyok között és fölött. Eleinte ezt maga cselekedte, később pedig hivatalnokai segítségével (ispán, számadó), akikkel néha a szomszédos vagy távolabbi uradalmaik képviselői is csatlakoztak. Már 1613-ban, a XXIII. törvénycikk 12. és 13. paragrafusai alapján elrendelték a földesuraknak, hogy csak a vármegyei szolgabírák és esküdt ūlnökök (*coram iudicibus nobiliis et iuratis assessoribus*) jelenlétekor gyakorolhatnak jogot és mondhatnak ki ítéletet jobbágyaik felett. A földesúr annak hivatalnokai és a vármegye képviselői alkották azt a bírósági szervet, amelyet ūriszéknek neveztek (sedes dominális).

Az 1779. január 22-i királyi szabadságlevél Szabadkának, az addigi Szent Mária kamarai városnak, Maria Theresiopolis névvel szabad királyi város jogát adományozta. A fent említett szabadságlevél 4. paragrafusa alapján a város 12 puszttát kapott, többek között Csantavér, Bajmok pusztákat³, az 5. paragrafus pedig arra kötelezte a várost, »hogy Csantavér és Bajmok pusztákat felmérési, betelepítési és saját költségén parcellázza és így falvakká változtatja őket«⁴.

A város hamarosan elvégezte a telepítést és így már 1783-ban Csantavér is és Bajmok is falu volt. Ugyanabban az évben kapott Csantavér pecsétet a következő szöveggel: *Sigillum Possessionis Csantaver 1783* (Csantavér falu pecsétje 1783). Szabadka szabad királyi város tanácsa, az említett szabadalmi levél 20. pontja értelmében, a nemesi rendet képviselte⁵, ezért joga és kötelessége volt az ūriszékerek fenntartása saját jobbágyfalvaiban. Így a szabadkai városi tanács 1785-ös iratai között találjuk már a csantavéri ūriszék április 18-án megtartott ülésének jegyzőkönyvét⁶.

CSANTAVÉR FALU ŪRISZÉKÉNEK SZERVEZETE

Az ūriszék elnöke vezette az ügymenetet (*sub praesidio... celebrata est Sedes dominális*). Egészen 1823-ig szabály szerint (egy kivétellel) magas rangú vármegyei hivatalnok volt⁷. Az után következő években kivétel nélkül Szabadka sz. kir. város polgármestere (*consul*) vagy helyettese elnökölt. Az elnöklő mellett a jegyzőkönyvvezető — iktató (*actuaríus*) mindig említi az »ūlnököket« (*considentes*) és a jelenlevőket is (*praesentes*).

Az »ülnökök« rendszerint a város ügyvédje (fiscalis civitatis) és az iktató (actuarius) voltak, ez utóbbi segédkezett az elnöklőnek az úriszék ülésein és — mint már említettük — ő vezette a jegyzőkönyvet is⁸. Ellenben ha a napirendi pontok között olyan tárgy is szerepelt, amely különös jelentőségű volt az uradalmi bérlő számára — mint amilyen például az az eset, amikor viszály keletkezett Szabadka sz. kir. város mint közvetlen földesúr és az uradalmi bérlők (a bajsai Vojnics fivérek), valamint Csantavér jobbágysai között, — az ülésen jelenlevő egyetlen »ülnökök« a balu bérlői, ez esetben a bajsai Vojnics fivérek voltak sz. k. város polgármester-helyettesével egyetemben, aki akkor elnökösködött⁹. Később ezt — az 1836-os X. törvénycikk bevezető részének értelmében — határozottan megtiltották.

A jelenlevők közül legelőször a »törvényesség öreit« kell megemlíteni (pro legali testimonio requisiti), akik mindig a magas rangú vármegyei hivatalnokok közül kerültek ki, s rendszerint a főszolgabíró¹⁰ és az esküdt »ülnökök« (iuratus assessor) voltak. A jelenlevők között találjuk a szomszédos¹¹ és távolabbi földbirtokok képviselőit¹², katonatisztek¹³ és rendszeresen egyes szenátorokat, a városi jogvédőt (fiscalis magistratualis) és az uradalmi bérlő jogvédőt. Gyakran jelennek meg az úriszék ülésein az uradalmi bérlő hivatalnokai (ispán, számvevő), továbbá a városi főszámvevő¹⁴, a városi aljegyző, a falusi jegyző. Egy esetben — a falusi árvák védnöke által kezelt árvaszéki alap tárgyalásakor — az ülésen Szabadka város védnöke is részt vett¹⁵. Amennyiben valamelyik idegen nemes érdekelve volt valamelyik napirendi pont tárgyában, az ülésen megjelent felhatalmazottja¹⁶. Amikor az egész falu jobbágysainak komolyabb panaszáról volt szó, a községi előljárárság tagjain kívül az ülésen nagyobb számú jobbágy is jelen volt¹⁷.

A csantavéri úriszék üléseit az uradalom terhére tartották¹⁸. A szabadkai magisztrátus ezt a terhet az uradalmi bérlőre ruházta át¹⁹. Az ülészak szokás szerint egy napnál tovább tartott²⁰, ami érthető is, tekintettel a napirendi pontok nagy számára, mivel az elintézendő tárgyak egy éven át szaporodtak, az úriszék pedig, valószínűleg elsősorban a költségek miatt, ritkán ülésezett egy évben kétszer. Az ülést magát a jegyzőkönyvvezető általában úgy jelölte, mint úriszék. Kivételt csak az 1826. szeptemberi, 1846. júniusi és 1848. februári ülések jegyzőkönyvei képeznek, amelyekben a következők áll: »...celebrata est Sedes dominialis civilis« (»...tartott polgári úriszék«), valamint az 1828. januári jegyzőkönyv, amikor az alábbi meghatározást használták: »...celebrata est Sedes dominialis urbana...« (úrbéri úriszék tartatott). Ez utóbbi eset magyarázata abban keresendő, hogy az úriszék 18 napirendi pontja közül csak a 3., 9., 10. és 12. pont nem volt tisztán úrbéri jellegű.

A tanulmányunk tárgyát képező úriszék csak polgári és úrbéri ügyekben, valamint enyhébb kárhágások ügyében ítéltkezett, de bűnügyi esetekben nem volt illetékes²¹.

Ami az a dmissztrációt illeti, megállapíthatjuk, hogy az úriszék írásbeli beadványok alapján vette az ügyeket kezelésbe (kérvények, panaszok, feljelentések, válaszok a feljelentésekre stb.). A jobbágyok részéről benyújtott beadványokat, amelyekről egy ülészakon tárgyaltak, majdnem mindig egy személy fogalmazta meg, valószínűleg a községi jegyző (notarius loci), éspedig magyar nyelven²². Az uradalmi bérlő vagy azok hivatalnokainak beadványai általában latinul íródtak. Az úriszék üléseiről készített jegyzőkönyveket 1831-ig latinul, később magyarul vezették²³. Az úriszék szóbeli feljelentéseket is elfogadott, amelyeket az érintett fél magán az ülésen adott elő²⁴.

Az 1818. június 22-én megtartott ülés jegyzőkönyvében találunk először adatot arra, hogy felolvasták az előző ülésről készített jegyzőkönyvet és az uradalmi bérlő főszámvevőjének jelentését arról, hogyan hajtották végre az előző ülésen hozott határozatokat.

Hivatkozásokat az érvényben levő törvényekre — mind a beadványokban, mind az úriszék által hozott határozatokban — először 1818-ban találunk²⁵. Ez 1836 után vált gyakoribbá, amikor a jobbágyokkal kapcsolatban több törvényt hoztak²⁶.

Az úriszék működésének írott dokumentációját — most irattári anyagot — az uradalmi bérlő irattárában őrizték²⁷, ahonnan, az úriszék felosz-

latása után²⁸, a szabadkai városi tanács irattárába került²⁹. A csantavéri úriszék teljes anyaga nem maradt fenn³⁰, egyes jegyzőkönyvei pedig a szabadkai városi tanács állagában maradtak meg más tárgyak mellékletei formájában³¹. Az úriszék rendszertelenül ülésezett, néha 5 éves szünetet is tartott (1811 és 1817 között), viszont olykor évenként kétszer is összeült, mint például 1826-ban.

1818 előtt rögtön rátért a napirendi pontokban felsorolt ügyek tárgyalására, a fent említett időponttól kezdve pedig először meghallgatta a jelentést arról, hogyan hajtották végre a korábbi ülések határozatait, amint ezt már említettük. Ezeket a jelentéseket kezdetben az uradalmi bérlő számvevője terjesztette elő, tekintve, hogy a határozatok végrehajtásával is ő volt megbízva. 1822 után ezt a tisztséget a vármegye esküdtjére ruházták át (iurassor comitatensis), akinek az uradalmi bérlő hivatalnokai segítettek³². 1829-ben viszont a csantavéri úriszék határozatait Szabadka sz. k. város jogásza (fiscalis lib. et reg. civitatis Maria Theresiapolis) hajtotta végre, akinek a községi jegyző segített³³, 1842-ben azonban az uradalmi bérlő jogvédője a városi hatóságokkal együtt³⁴. Azok a jelentések, amelyek a csantavéri úriszék korábbi ülésein hozott határozatok végrehajtásáról szóltak, néha nagyon terjedelmesek voltak, annyira, hogy például az 1829. szeptember 4-én megtartott ülés 38 napirendi pontja közül 23 pont csak a korábbi határozatok megvalósításával foglalkozott.

A jelentés meghallgatása után kezdődött el a napirendre tűzött új eset tárgyalása, éspedig oly módon, hogy felolvasták a folyamodó fél kérvényét, panaszát stb. (lecta est instantia XY colonus possessionis Csantavér...), vagy szóbeli nyilatkozatát hallgatták meg (...XY colonus possessionis Csantavér coram Sedem dominelem personaliter constitutus declarat...). A tárgyalásra szokás szerint beidéztek a perelt felet is vallomástétel miatt. Amennyiben nem óhajtott rögtön választ adni, hanem kifejezte abbéli kívánságát, hogy meghatározott időn belül írásbeli választ adjon, abba az úriszék rendszerint beleegyezett³⁵. Ha a kárvalló fél kárát nem tudta tanúkkal vagy a perelt fél vallomásával bizonyítani, az úriszék az ilyen kérvényeket nem vette tekintetbe³⁶, vagy a pereltet felmentette a vád alól³⁷. Ugyanúgy a szék nem ítélte az adóst az adósság kifizetésére, ha nem volt írásbeli bizonyíték és az adós nem ismerte el az adósságot³⁸. Semminek tekintették a perelő fél panaszát, ha az az első lésszakon nem volt elintézhető, mert a perelt fél írásbeli vagy szóbeli vallomására volt szükség, amire nem került sor, és a panasztevő fél az első alkalom után feljelentését többé nem ismételte meg³⁹. Amikor a jobbágyok egymás közötti viszályaiban kellett dönteni, a szék a községi elöljáróság véleményét és szakvéleményét (atesat) vette tekintetbe⁴⁰, a XIX. század negyvenes éveiben pedig az uradalmi bérlő jogvédőjének véleményét⁴¹. Amennyiben a viszályt képező tárgy bizonyos nagyságú ingatlan volt, a szék a határozathozatal előtt szakértők, illetve földmérők véleményét is kikérte⁴². Az uradalom bérlő és jobbágyok viszálya esetén, a vármegye — leginkább a vármegye jogászának helyettese személyében (vice fiscalis comitatensis)⁴³ — a jobbágyok érdekeinek védelmére képviselőt nevezett ki, aki jelen volt a jobbágy vagyonának felbecsülésénél, amit az úriszék végzett az adósság visszafizetése esetében⁴⁴. Az 1836. évi X. törvénycikk alapján az úriszék ítéletével elégedetlen fél panaszt tehetett a vármegyei törvényszéken, amire azonban kevés példa van⁴⁵. Egy esetet is megfigyeltünk, amikor a fél Szabadka város elöljáróságának mint közvetlen hűbérúrnak tett panaszt⁴⁶.

A CSANTAVÉRI ÚRISZÉK ILLETÉKESSÉGE ÉS HATÁSKÖRE

Az úriszék, amely mindig a jobbágyfaluban ülésezett, elsősorban arra volt hivatva, hogy a jobbágyok között keletkezett viszályokat, vagy azokat az eseteket egyengesse el, amikor a viszály idegen, falun kívüli egyén és helybeli jobbágy között keletkezett. Ha a vádat emelő idegen volt, a vádlott pedig falusi jobbágy, vagy ha a panaszos csantavéri jobbágy, a perelt fél pedig másik falu lakója, az úriszék mindig kezelésbe vette az ügyet⁴⁷.

Ha a vádlott a feljelentés pillanatában Szabadka sz.k. városban volt állásban, még ha azt megelőzően jobbágy volt is, a szék a feljelentőt Szabadka város előljáróságának törvényészéki osztályára utasította⁴⁸. Oda utasította egyébként a feljelentő jobbágyot is, ha a vádlott Szabadka polgára volt⁴⁹. A falusi jobbágy panaszát valamely nemes úrral szemben az úriszék akkor vette fel, ha abba a nemes beleegyezett⁵⁰. Ellenben ha a vádlott falusi nemes és úrbéri telek tulajdonosa volt, s nem teljesítette úrbéri kötelezettségeit, az úriszék a hűberek feljelentésére eljárást indított ellene⁵¹. Ugyanúgy cselekedett, ha a nemes lopással gyanúsították⁵², vagy ha a nemes — magas rangú megyei hivatalnok — előzőleg földesúri ingatlanok és úrbéri ház bérlője volt és nem fizette ki a bérlilletékeket⁵³. Nemesi ispán hitvesét az úriszék 120 forint bírságra ítélte, amit a panaszos jobbágyasszonyoknak kellett kifizetnie azért, mert sértegette őket, habár az ispán kijelentette, hogy ő és hitvese az úriszék jogi fennhatósága alá nem esik; tulajdonképpen csak azért ítélték el, mert semmibe vette az úriszékét és nem akart színe előtt megjelenni⁵⁴. Az urbáriumnak az uradalmi bérlő számvevője által ért súlyosabb megsértése alkalmával az úriszék csak figyelmeztette, hogy a jövőben az urbáriumhoz tartsa magát⁵⁵. Az úriszék a főszámvevő és egy szegedi polgár viszályában is intézkedett, amikor az utóbbi volt a felperes⁵⁶.

A csantavéri úriszék 1791. február 7-én tartott ülésén, és később is, Bajmok község és lakóinak petíciójáról is tárgyalt⁵⁷, szintűgy Tavankút lakóinak beadványáról is, akik a bajmoki dohányfelvásárlókra panaszkodtak⁵⁸.

Az úriszék a bajmoki községi pénztáros esetéről is tárgyalt, aki a valamikori (később csantavéri) jegyzőre panaszkodott⁵⁹. Ugyanígy foglalkozott egy falusi kereskedőnek a községi jegyző elleni panaszával⁶⁰.

Mint már említettük, a csantavéri úriszék bűncselekményeket nem tárgyalt⁶¹, hanem hatáskörén belül polgári és úrbéri ügyekben határozott, kisebb kihágásokban ítélkezett és ténykedésével lényegesen hatott a községi előljáróság munkájára.

A leggyakrabban előforduló eseteken kívül (kölcsönadott pénz, gabona visszafizetése, a telek vagy házhely mezsgyéje körüli viszály, a vetésben tett kár megtérítése, gulyások vagy juhások elleni panaszok az eltűnt jószág árának megtérítése ügyében stb.) az úriszék polgári ügyek esetében adásvételi szerződések hitelesítését is végezte (amikor a szerződés tárgya jobbágytelek vagy annak része volt) elhallálozott jobbágyok örökösei közötti egyezségek hitelesítését⁶², szerződéseket semmisített meg, ha a szerződő felek valamelyike ilyen kérelemmel folyamodott hozzá⁶³, végrehajtotta az elhunyt jobbágy végrendeleti meghagyásait⁶⁴, végrendeletek megsemmisítéséről határozott abban az esetben, ha azt az érdekelt felek megtámadták⁶⁵. Különös éberséget tanúsított a jobbágyok árvainak vagyona iránt, ellenőrizte a falusi gondnok számadásait és határozatot hozva az ingó és ingatlan javak átadásáról a nagykorúság elérése után⁶⁶. A falusi gondnok az árvák ingatlanát néha eladta és a pénzt kamatos kölcsönbe adta. Abban az esetben, ha később nem tudta a kiadott összeget visszaszerezni, az úriszék az összeg megtérítésére ítélte⁶⁷. A székek legtöbbször akkor kellett beavatkozni, amikor a vagyon elosztása alkalmával viszály támadt a jobbágy örökösei között⁶⁸, de özvegyek kérelmére is döntött, ha azok özvegyi eltartást kértek⁶⁹. Az úriszék ülésén felolvasták a jobbágy végrendeletét és kijelölték a végrendeletet végrehajtó személyt⁷⁰. Az úriszék nem bocsátkozott házastársi perekbe, de egy esetben ítéletet hozott erkölcselen élet folytatása és házasság felbontása miatt⁷¹. Egy esetben határozatot hozott, amely szerint a szófogatlan fiúnak el kellett hagynia a szülői házat⁷².

Úrbéri esetek gyakran kerültek tárgyalásra a csantavéri szék elé, mert az osztotta ki az üres telkeket azoknak a jobbágyoknak, akiknek fogatjuk és mezőgazdasági felszerelésük volt, és így eleget tudtak tenni a kirótt kötelezettségeknek⁷³, továbbá ő vette el a telkeket azoktól, akik hanyagul művelték földjüket, vagy akik akármilyen oknál fogva nem tel-

jesítették kötelezettségeiket,⁷⁴ és végül: ő adta vissza a telkeket eredeti tulajdonosaiknak, azoknak, akik biztosítékot nyújtottak arra, hogy teljesíteni fogják kötelezettségeiket⁷⁵.

Az úriszék hatáskörébe tartozott olyan rendeletek hozatala is, amelyekkel meg kellett akadályozni a jogtalan vágásokat és a szeszmérést a jobbágyok részéről,⁷⁶ továbbá dönteni azoknak a betelepülőeknek esetében, akik a földesuruk beleegyezése nélkül telepedtek le Csantavéren vagy annak határában⁷⁷. Azokban a vizsályokban is döntött, amelyek a jobbágyok és földesuruk között keletkeztek különböző, természetbeli vagy pénzbeli adók miatt⁷⁸. Segítséget nyújtott a földesúri hivatalnokoknak a jobbágyok adósságainak törvényes behajtása alkalmával (végrehajtás)⁷⁹. A földesúri főszámvevő számláinak ellenőrzését is az úriszék végezte,⁸⁰ amikor pénztári hiány esetében a bérlő földesurak feljelentése alapján az úriszék a számvevőt felelősre vonta⁸¹.

Mint már említettük, bűnügyi esetekkel a CsÚ nem foglalkozott, de a kihágásokat büntette (verekedés közben ejtett enyhébb testi sértések, kisebb lopások, káromkodások stb.), rendszerint testi fenyítéssel, a kár megtérítésével vagy bezárással⁸².

1836-ig, amikor életbe lépett a IX. törvénycikk a községek közigazgatásáról, a CsÚ lényeges hatással volt a községi elöljáróság működésére és később is intézte azokat az ügyeket, amelyek nem tartoztak az említett törvény hatáskörébe, vagy amelyeket nem rendszabályozták más hivatalos előírások. Határozattal kötelezte a községi jegyzőt arra, hogy évi számadást készítsen a községi elöljáróság pénzügyi és anyagi gazdálkodásáról, és hogy ezeket a számadásokat ellenőrzés végett Szabadka város számvevősége elé (officio exactoratus) terjessze,⁸³ amelynek megjegyzései (difficultates) és a számvevőnek ezekre a megjegyzésekre tett válasza (replica) után határozatot hozott a számadás végleges elfogadásáról⁸⁴. További teendői a CsÚ-nak: a községi elöljáróság új tagok kinevezéséről hozott határozatának becikkelyezése,⁸⁵ a községi elöljáróság tagjai fizetésének meghatározása,⁸⁶ határozathozatal a községi jegyző lemondása ügyében és a kötelezettségek meghatározása a korábbi és az új jegyző hivatalcseréje alkalmával⁸⁷. Az úriszék adott engedélyt Csantavér új pecsétjének kidolgozására is⁸⁸. Elrendelte a községi elöljáróságnak, hogy javíttassa meg az iskola épületét,⁸⁹ és hogy kényszerítse a jobbágyszülőket gyerekeik iskolába járatására⁹⁰. Abban az időben Csantavérnek még nem voltak építészeti előírásai, sem községi szabályrendelete, így a CsÚ ezekben az ügyekben is határozott^{91, 92}.

Ellenben nem indított eljárást az egyik kereskedő-bérlő kérésének ügyében, aki engedélyt kért annak az épületnek megjavítására, amelyben az üzlete volt, sem annak a szárazmalom-bérlőnek kérelme ügyében, aki engedélyt kért egy kemence építésére, hogy elkerülje a tűzveszélyt, illetve, hogy szállítsák le az évi bérilletékét, mivel az egyik szárazmalom négy és fél hónapig javítások miatt nem üzemelt. Ezeket a kérvényeket az úriszék Szabadka sz. kir. város elöljáróságához utasította⁹³.

ÍTELKEZÉSEK A JOBBÁGYOK FELETT AZ ÚRISZÉKEN KÍVÜL

A csantavéri úriszék nem volt az egyetlen olyan szerv, illetve tényező, amelyikhez igazságtétel ügyében a jobbágyok fordulhattak, sem kizárólag az a fórum, amely — gyakran a jobbágyok kívánságától eltekintve — határozatokat hozhatott és ügyelhetett azok végrehajtására.

A kisebb és néha sürgős esetekben a csantavéri jobbágyok saját községük elöljáróságához fordultak⁹⁴. Ennek határozatai ellen az úriszékhez fellebbezhettek,⁹⁵ amely abban az esetben mint másodfokú bírósági szerv járt el.

A jobbágyok felett a bérlő földesúr is ítélezhetett és azok végrehajtásáról gondoskodhatott, mégpedig meghatározott esetekben⁹⁶. Ilyen ítélezkézésről, amely csantavéri jobbágyokat érintett, csak egyetlenegy jegyzőkönyv maradt meg⁹⁷. A földesúr hivatalnokai (ispán, főszámvevő stb.) önhatalmulag büntethették a jobbágyokat, és a CsÚ ezekre ritkán tett

megjegyzést⁹⁸. Feljegyezték egy esetet, amikor az úriszék a vádlott távolléte miatt nem hozhatott ítéletet, ezért Szabadka sz. kir. város esküdtjét hatalmazta fel arra, hogy a földesúr hivatalnokaival közösen járjon végére a dolognak,⁹⁹ egy esetben pedig a bérlő földesúr ispánját bízta meg, hogy egy bizonyos kihágás végrehajtóit az úriszék beavatkozása nélkül testi fenyítéssel büntetheti¹⁰⁰.

Csantavér, Bajmok és Sándor jobbágjai jogi kérelmeikkel közvetlenül, tehát szóban fordultak a városi jogvédőhöz, aki esetről esetre döntött. Az ezekről a szóbeli perekről készült jegyzőkönyvek Szabadka sz. kir. város előjáróságának (1779—1849) állagában találhatóak a következő cím alatt: »Szabadka szabad s királyi városhoz földesúri joggal tartozó Csantavér, Bajmok és Sándor helységekben... évben előforduló szóbeli perek felül készült jegyzőkönyv«¹⁰¹.

CSANTAVÉR ÚRISZÉKÉNEK FŐBB JELLEMVONÁSAI

Helytelen volna feltételezni, hogy a CsÚ kizárólag a jobbágyok bírósági szerve volt. Kevésbé téves az az állítás, hogy a CsÚ a falu bírósága volt, illetve az a bírósági szerv, amelyik megtárgyalta a falu lakói között felmerült vitás kérdéseket. Az úriszékhez jogi orvoslást kérve — a jobbágyokon kívül — elsősorban a földesurak folyamodtak hivatalnokaikkal, továbbá a falusi nemesek, kereskedők, a jegyző, a tanító, a plébános stb., valamint a falun kívül lakók. Az úriszék mégis elsősorban a bérlő földesuraknak volt az állandó bírósága. Érdekeiket mindig védte, és pedig mind a jobbágyokkal szemben — ami a legtöbbször fordult elő —, mind másokkal szemben. Ez az érdekvédelem gyakorta könyörtelen volt. A földesúrnak járó adókat pontosan és maradék nélkül kellett beszolgáltatni, még akkor is, ha a befizetés éveket tartott¹⁰². Amennyiben a jobbágy élelemhiány, betegség vagy hasonló okok miatt kénytelen volt természetbeni vagy pénzbeli kölcsönt kérni a földesúrtól, akkor a kölcsön visszafizetésére általában rövid határidőt kapott, és ha annak nem tudott eleget tenni, a CsÚ a kezest ítélte a kölcsön megtérítésére¹⁰³. Telkeket vagy telekrészeket a CsÚ csak azoknak a jobbágyoknak hagyott, akik, mint már említettük, eleget tudtak tenni az úrbéri terheknek¹⁰⁴. Függetlenül attól, hogy sok gyermekes, gyenge özvegyasszonyról,¹⁰⁵ hosszú szolgálat után leszerelt katonáról,¹⁰⁶ kiskorúról volt-e szó, aki önállóan öhajtotta megművelni a földet,¹⁰⁷ vagy felnőtt személyről, aki maga akart gazdálkodni,¹⁰⁸ esetleg beteg, munkára alkalmatlan öregről¹⁰⁹ (Habár néha csak a telek negyedéről volt szó, amely a megélhetésüket biztosította, azt csak akkor hagyták meg nekik, ha meghatározott időn belül fogatot szereztek, amellyel eleget tehettek az úrbéri követelményeknek. Örökösödési perekben is a CsÚ minden további nélkül annak a félnek ítélve a földet, illetve vagyont, amelyik az eddigi tapasztalat szerint több biztosítékot nyújtott a úrbéri terhek zökkenőmentes viselésére¹¹⁰. Ellenben egy olyan esetről is maradt feljegyzés, amikor néhány jobbágy vissza akarta telkeit adni a földesúrnak, amibe a CsÚ nem egyezett bele¹¹¹. Az úriszék határozatainak végrehajtásában könyörtelenségükkel és kegyetlenségükkel különösen a földesurak tisztartój tűntek ki, amikor a falut bérlő földesúr érdekeiről volt szó,¹¹² de csak az ő érdekeiről¹¹³.

A CsÚ legalapvetőbb jellegzetessége — földesurak érdekeinek védelme — mellett ennek az állagnak anyagából mindvégig kiütözik a gazdaságilag és társadalmilag erősebbek hatalmaskodása a gyengébbek felett. Ha valakinél például a rábizott állatállományban hiány mutatkozott, annak rendszerint meg kellett térítenie a keletkezett kárt, az elvesztett jószág ellenértékét, amit az úriszék határozott meg, még akkor is, ha a kár az illető egész évi bérét jelentette¹¹⁴. Csak két esetben tapasztaltuk, hogy a vádlottat nem ítélték a kár megtérítésére¹¹⁵. Azok a pörök, amelyek a földesúri tisztartók és a községi előjáróság, illetőleg jobbágyok között vagy valamelyik szabadkai lakos és a csantavéri községi előjáróság esetleg jobbágy között keletkeztek, rendszerint a tisztartók vagy a szabadkai lakos javára dőlt el, különösen akkor, ha ez utóbbi nemes volt¹¹⁶.

A CSANTAVÉRI ŪRISZĒK IRATAI KÖZÖTT FELLELEHĒŐ ADATOK

Ennek az állagnak feldolgozása közben igyekeztünk a megfigyelt adatokat többé-kevésbé rendezni, ami csak részben sikerült, tekintettel arra, hogy az adatok egymás között összeszövödnek, és hogy az olvasónak, valamint az állaganyag használóinak kívánságai és szükségletei különböznek.

Az állag iratai között a következö adatokról értesülünk:

1. — egyes csantavéri jobbágytelepek és beköltözöttek eredetéről¹¹⁷;
2. — a jobbágyok és a községi elöljáróság, valamint a földesurak és hivatalnokaik közötti viszonyról¹¹⁸;
3. — a csantavéri jobbágy gazdasági, illetve anyagi helyzetéről¹¹⁹;
4. — azokról a növényfélésegekről, amelyeket a jobbágyok termesztettek, a terméshozamról, mértékegységekről, ingatlanok áráról, vetésekről, lábas- és aprójószágáról,¹²⁰ valamint arról, hogy milyen értékhatárok között mozgott egy jobbágy háza¹²¹;
5. — arról, hogyan történt a meghalt jobbágy vagyonának felosztása¹²²;
6. — a megítélt özvegyeltartási összeg nagyságáról¹²³;
7. — mit cselekedtek az elmebeteg jobbágygal, és hogyan gondoskodtak róla¹²⁴;
8. — hogyan gyógyították a jobbágy sérüléseit¹²⁵;
9. — a hozományról¹²⁶;
10. — hogyan gondoskodtak a falusi jobbágy árvákról¹²⁷;
11. — az állapotbetegségekről¹²⁸;
12. — a különbözö adókról, azok mennyiségéről, illetöleg azoknak pénzbeli ellenértékéről, ha a jobbágy meg akarta és meg tudta váltani pénzzel¹²⁹;
13. — a robot megállapításáról¹³⁰ és az egynapi robot pénzbeli értékéről¹³¹;
14. — a jobbágyok fuvarkötelezettségéről és a földesurak gabonájának szállításáról¹³²;
15. — különbözö adóterhekről (contributio, domestica)¹³³;
16. — a telekre vagy telekrészekre (feles, teljes bér) kirótt kötelezettségek fizetéséről,¹³⁴ és hogy a jobbágy milyen feltételek mellett adta ki bérbe a földjét¹³⁵;
17. — annak az illetéknek magasságáról, amelyet a jobbágynak a földesúri pénztárba kellett fizetnie ingatlanszerzés esetén¹³⁶;
18. — a jobbágy hátralékainak törvényes úton való behajtásának módjáról¹³⁷;
19. — a pazarló jobbágy tulajdonának elkobzásáról¹³⁸;
20. — a szolgálókról, béresekről és azok keresetéről¹³⁹;
21. — a testi fenytések módjairól és mennyiségéről, valamint azokról az okokról, amelyek miatt a CsŪ a jobbágyokat ilyen fenytésre ítélte¹⁴⁰;
22. — azokról a büntetésekről, amelyeket erkölcstelen életmód vagy a házasság felbontása miatt mondtak ki¹⁴¹;
23. — a jobbágyfalu községi elöljáróságának munkájáról és gazdasági erejéről, amit évi pénzügyi jelentéseiből lehet látni¹⁴²;
24. — azokról a viszályokról, amelyek a községi jogszabályok hiányából adódnak, mint például: mikor kell a végrendeletet nyilvánosságra hozni; az épülö új ház távolsága a szomszéd meztgyéjétől; a községi bizonyítványokra fizetendö illeték stb.¹⁴³;
25. — a kereskedelem fejlődéséről, a tőke kezdeti akkumulációjáról a jobbágyfaluban némely kereskedők kezében és ezek viszonyai a jobbágyakkal,¹⁴⁴ valamint a vándorló kereskedökről¹⁴⁵;

26. — a vendéglőrkről, szeszes italok áráiról és a hentesmesterségéről¹⁴⁶;
27. — a jogtalan italmérést, állatvágást és húsmérést akadályozó lépések módozatairól¹⁴⁷;
28. — a falusi kézművesekről¹⁴⁸;
29. — iskola építéséről Csantavéren,¹⁴⁹ az iskolaviszonyokról,¹⁵⁰ a jobbágygyerekek iskoláztatásáról és arról, hogyan kényszerítették a jobbágyokat arra, hogy gyerekeiket iskolába jánassák¹⁵¹;
30. — a falusi muzsikusokról és azok keresetéről,¹⁵² a hangszerek áráról¹⁵³;
31. — a falusi búcsúról¹⁵⁴;
32. — a katonaujjoncok verbuválásáról¹⁵⁵;
33. — a vármegye által hozott, forradalom előtti (1848) rendeletekről, amelyekhez a falubeliek tartaniok kellett magukat¹⁵⁶;
34. — a községi előjáróság és földesurak viszonyáról a falusi köznemesekkel szemben¹⁵⁷;
35. — az uradalmak gazdálkodásáról, mivel a CsŰ tárgyalta azok számadásait¹⁵⁸;
36. — a molnárokról, uradalmi malmokról és azok bérbeadásáról¹⁵⁹;
37. — az uradalmi pandúrokról¹⁶⁰;
38. — a falusi jegyzőkről, orvosról vagy sebészről, tanítóról, papról, kántorról¹⁶¹;
39. — hat személy fuvarozásának áráról Csantavértől Cremonáig (Itália) és vissza¹⁶².

JEGYZETEK

1. Csantavér Szabadkától dél-délkeletre fekszik. A második világháború után kolonizált településeivel ma kb. 12 000 lakost számlál. Múltjáról a következő művekben találunk adatokat: *Magyarország vármegyéi és városai, Bács-Bodrog vármegye I.*, 67. és 68. o.; Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története I.*, 232. és 329. o.; Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára I.*, 51. o., IV. 12. o.; *A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve I* (1885) 33–48. o.; *Beitragé zur historischen Geographie der ehemalsigen Komitate Bács und Bodrog sowie des einstigen Solter Stuhles von Paul Flach*, München 1969, 8. o.
2. I. (Szent) István törvénykönyve II. könyv, 19. fejezet.
3. »Quarto: Pro territorio eiusdem civitatis totum et omne terrenum per camerales hujus loci incolas huiusque possessum cum sequentibus numero duodecim praediis, utpote Csantavér, Serussity...«
4. »Quinto: Ut non solum numerum civium... augere... verum etiam duo eidem liberae regiaeque civitati ut, supra per Nos clementer collata praedia Csantavér nempe et Bajmok nuncupata sumptibus propriis suis quantocius impopulare, consequenter ad vires sessionum colonialium, praevre geometricè emensurandum in possessiones transformes debeat...«
5. »Secundo: Magistratus et cives ejusdem civitatis colectivo nomine sumpti, ad mentem legum pro vero et indubitato regni nobile censeantur...«
6. SzTL: Szabadka sz. kir. város előjáróságának állaga, 15. B. 69/1785. sz. A szabadkai úriszék ülésének első nyomaira 1744-ből akadunk, amikor Szabadka még kamarai város volt. Az az évi jegyzőkönyv utolsó bejegyzése a következő határozatot hozta...» (A die decima mensis novembris usque ad diem 13-am eiusdem mensis Sedes dominialis celebratur cuius determinationes sunt sequentes utpote...) A következő négy oldal üresen maradt, mert a határozatokat nem jegyezték be.
1767-ből megmaradt egy jegyzőkönyv, amelyet Szent Mária kamarai város (Szabadka hivatalos neve 1748–1779 között) úriszékének ülésén állítottak össze. Lásd SzTL, Iványi István válogatása, II. kötet, 48. tárgy.
A magyar királyi kamara akkor mint Szabadka kamarai város földesura szerepelt és az úriszék, mint másodfokú bírósági instantia, azokat az ügyeket kezelte, amelyekben a városi előjáróság határozatai ellen emeltek panaszt, vagy mint első fokú bíróság szerv azokkal az ügyekkel foglalkozott, amelyek nem tartoztak a magisztrátus hatáskörébe (pl. a szenátus és az esküdt község, valamint a szabadkai nemesek között, a közterhek kezelése ügyében támadt vizzály esetében).

7. Csak az 1791-ben megtartott ülésen elnkölt Szabadka sz. kir. város szenátora, a többi ülésen, mint már mondtuk, magas rangú vármegyei tisztviselők elnököltek: 1785-ben az alispán; 1811-ben a vármegyei táblabírószék ülnöke; 1817-ben 1818-ban a vármegye ügyvédje; 1822-ben a vármegye jegyzője és 1823-ban ismét a vármegyei táblabírószék ülnöke (comitatus Bacsienis Tabulae iudicariae assessor).
8. A jegyzőkönyvvezető (actuarius) mindig Szabadka város előljáróságának hivatalnok volt.
9. SzTL, a CsÜ állaga, 1826. V. 18-án összeállított jegyzőkönyv.
10. Még az 1613-as XXIII. törvénycikk kimondja, mint említettük, hogy a jobbágyok felett nemes bírákból és esküdt ülnökökből álló bíróság ítélkezhet. Az Aula 1816. jún. 14-én kiadott 7470 sz. rendeletével figyelmeztette az előljáróságának azokat a tagjait, akik az úriszékek munkájában részt vesznek, hogy tartsák magukat az előírásokhoz, és hogy az úriszékek hivatalnokaival minél igazságosabb határozatokat hozzanak. Az Aula 1820. augusztus 25-én, 9827. szám alatt kiadott rendeletével pedig az esküdteket és a szolgabírókat figyelmeztette arra, hogy nyitott szemmel figyeljék, hogyan alkalmazzák az úriszékek az előírásokat. (Mind a két rendeletet felolvasták a bajmoki úriszék 1830. január 20-án és 21-én megtartott ülésén, 12. szám alatt.)
11. SzTL, a CsÜ állaga, 1789. évi jegyzőkönyv.
12. Uo., 1818. évi jegyzőkönyv.
13. Uo., 1785. évi jegyzőkönyv. Egy kapitány és egy hadnagy állt annak a katonai különítménynek élén, amelynek az úriszék zavartalan működését kellett biztosítani, s amelyet a helytartótanács 1785/8165. számú rendeletére hívtak össze. azzal a panasszal kapcsolatban, amelyet Csantavér község emelt Frankovits, a falu bérlőjének munkája és eljárása ellen.
14. Uo., az 1839., 1842., 1843., 1846. és 1848. évi jegyzőkönyvek. A városi főszámvevő mint szakértő általában jelen volt a CsÜ ülésein ha a községi számadásról vagy más pénzügyi jellegű tárgyról volt szó.
15. Uo., az 1841. évi jegyzőkönyv.
16. Uo., az 1822. évi jegyzőkönyv.
17. Uo., az 1826. május 2-án készült jegyzőkönyv.
18. Lásd az 1836. évi X. törvénycikket.
19. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga 1. A. 4/aec. 1809. A. Polinberger bérlő és Szabadka város között 12 évre szóló szerződés 7. pontja a következőképpen szól: »Arendator . . . omni anno semel Sedem dominelem suis sump-tibus celebrare tenebitur . . .« (A bérlő minden évben saját költségén köteles egyszer úriszéket tartani.) Csantavér, Bajmok és Sándor jobbágyfalvak bérbeadásával kapcsolatban lásd még az említett fundus alábbi iratait: 20. A. 11/aec. 1809. 7. A. 20/aec. 1809, 10. E. 214/pol. 1833.
20. Ez abból a megfogalmazásból következik, amellyel az úriszék jegyzőkönyvei kezdődnek. Például: Die vigesimo januaris et sequentibus diebus eiusdem mensis celebrata est Sedes dominalis.
21. Arról a szerről, amely a bűnügyi tárgyak kezelésével és a bírósági eljárás levezetésével volt megbízva, a későbbiek folyamán, a CsÜ illetékessége és hatásköre c. fejezetben adunk majd magyarázatot.
22. Ezek a fogalmazványok nagyon ritkán vannak keltezve.
23. Az 1830. évi VIII. törvénycikk 3. paragrafusa alapján (De usu linguae nationalis engedélyezték a magyar nyelv használatát Magyarországhatárain belül (intra fines regni Hungariae . . . liberum erit processus lingua Hungarica instituere . . .) Bővebbet erről *Magyarország vármegyei és városai, Bács-Bodrog vármegye II.* kötetének, 191. oldalán találhatunk.
24. SzTL, CsÜ állaga 1811/28.
25. Uo., 1818/11; Krisztháber M. kishegyesi kereskedő Gyolcos György csantavéri jobbágy adósának összeállított kötelezvényben az 1792. évi XVII. törvénycikkre hivatkozott.
26. 1836/IV. tc. = a jobbágyok költözködéséről,
1836/V. tc. = a jobbágytelkekről,
1836/VI. tc. = a jobbágyok részéről használt telken kívüli ingatlanokról, az italmérésről és a kaszálók jobbágyoknak való adásáról,
1836/VII. tc. = a jobbágyterhekről,
1836/VIII. tc. = az úrbéri terhekről,
1836/IX. tc. = a községek igazgatásáról,
1836/X. tc. = az úriszékekről és az úrbéri perekéről,
1836/XI. tc. = azoknak a nemeseknek a terheiről, akik jobbágyingatlant használnak.
27. Uo., 1842/31. és 1843/21.
28. Az 1848. évi IX. törvénycikk 4. paragrafusa.
29. SzTL, Bürgermeisteramt der Freistadt Maria Theresiopel (1850–1860) állaga 1834/238. sz. Ugyanezen szám alatt van az az 1834. január 13-án kiadott II. 288/44. sz. rendelet, amelyet a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság tartományi kormánya bocsátott ki, s amelynek alapján a földbirtokosok kötelesek voltak átadni az úriszékek irattárait.
30. SzTL, a CsÜ állaga 1817/7. sz.: Kuluncsits T. szabadkai szenátor az 1817. május 19-én megtartott ülésén megállapította, hogy a CsÜ nem járhat el szabályosan,

- mivel hiányoznak a korábbi ülések jegyzőkönyvei és az ülésekre vonatkozó ügyiratok. Az 1841. október 17-én készült jegyzőkönyvből világosan látszik, hogy ugyanazon év november 10-én is ülésezett az úriszék, csak a jegyzőkönyv nem maradt meg.
31. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga, 11. A. 53/pol. 1838. sz. Ennek a tárgynak mellékletei között találjuk a CsÚ 1837. november 8-i ülésének jegyzőkönyvét.
 32. SzTL, CsÚ állaga, 1822/36 sz.
 33. Uo., 1842/22 és 23 sz. u., 1831-VI/4 sz.
 34. Uo., 1842/24—27 sz.
 35. Uo., 1826-V/4, 5, 9, 16, 17 és 20 sz.
 36. Uo., 1791/32 sz.
 37. Uo., 1822/37 sz.
 38. Uo., 1822/28; 1823/20 és 21; 1825/46; 1826-V; 1829/ 28 sz.
 39. Uo., 1823/44 és 1825/13: Jankovits M., a zentai árvaszék gondnoka, a CsÚ 1823. május 14-i ülésén azzal a követeléssel állt elő, hogy a szék kötelezze Gombkötő Ferenc csantavéri kovácst arra, hogy fizesse vissza 171 forint tartozását kamattal együtt. A szék felszólította a vádlottat, hogy 5 napon belül adjon választ. Ő azonban az úriszék következő, 1825. október 13-án megtartott üléséig sem tett eleget a felszólításnak, és mivel a félperes sem állt elő még egyszer követelésével, a CsÚ az esetet befejezettnek tekintette (...modofatus debitor nullum responsum exhibuit, instans autnem ultra hac occasione nihil praetendat, negotium quoque pro cessante pronotari.).
 40. Uo., 1822/18 és 1826-V/6 sz.
 41. Uo., 1842/24 sz.
 42. Uo., 1831-VI/19; 1840/34; 1841/27 sz.
 43. Uo., 1828/1 és 4 sz.
 44. Uo., 1831-VI/5 sz.
 45. Uo., 1828-I/5; 1839/34 és 1843/21 sz.
 46. SzTL, Szabadka sz. kir. város előljáróságának állaga 7. A. 100/ pol. 1842. sz. és 3063, 1842. évi jegyzőkönyv: Horváth Katalinnak szül. Némedy, a csantavéri jegyző özvegyének a CsÚ 1842. október 17-én hozott határozata értelmében ugyanazon év november 2-áig el kellett volna hagynia és kiürítenie a lakását. Említtet személy a fenti határozat ellen panaszt emelt Szabadka előljáróságánál 14 napi haladékat kérve, amit az előljáróság jóvá is hagyott.
 47. SzTL, CsÚ állaga: 1818/11, 12, 21 és 23 sz., valamint 1831-VI/21 sz.
 48. Uo., 1823/27 és 33 sz.
 49. Uo., 1789/9 és 20; 1791/23; 1811/10, 15 és 17 sz.
 50. Uo. 1811/6 és 14: Káits Bertalan bajmoki nemes megőrzésre átvette egy Margetic nevezetű jobbágy juhait. Káitsnak eltűnt egypár juha és Margetic feljelentésére önszántából a CsÚ elé állt, ahol megtárgyalták az esetet. Káitsot a kár megtérítésére ítélték.
 51. Uo., 1825/45 és 1837/21: Ennek a tárgynak tanulmányozása közben egy paradoxonra lettünk figyelmesek, ugyanis Praser J. a csantavéri bérlő földesúr ispánja, Szabó Mihály ellen emelt feljelentését azzal kapcsolatban, hogy a megnevezett nem teljesítette robotját, a következőképpen címezte meg: »...Nemes Szabó Mihály csantavéri egész telkes jobbágy ellen...«
 52. Uo., 1843/26 sz.
 53. Uo., 1834/9; 1843/30 és 40 sz.
 54. Uo., 1811/12 sz.
 55. Uo., 1811/25 sz.: Nagy Antal főszámvevő megverte Miskolci András és Bačić Márk másállapotban levő házastársait, amíg ők a földesúr birtokán dolgoztak. A felháborodott jobbágyok panaszt tettek az úriszéknel, s az ügy határozott, hogy figyelmezteti a számvevőt; a jövőben tartsa magját és az urbáriumhoz, és hogy másállapotban levő asszonyokat csak elzárással büntethet.
 56. Uo., 1818/24 sz.: A földesúr számvevője elvett Csöty Ferenc szegedi fazekastól kb. 13 liter mézet, habár Csötynek volt engedélye a méz árusítására. A sértett fél panaszt emelt a szegedi előljáróságon, de az az ügyét átruházta a szabadkai előljáróságra, az viszont a megyei szolgabíróhoz utasította. A szolgabíró az esetet a CsÚ elé vitte, s ott olyan döntést hoztak, hogy Csötynek az elszenvedett kárért 45 forintot kell kapnia, amivel az meg is elégedett.
 57. Uo., 1791/1, 2, 3, 10, 12, 16 és 24 sz.; 1811/6, 8, 9, 10 sz.
 58. Uo., 1817/7 sz.
 59. Uo., 1842/30 sz.
 60. Uo., 1846-VI/3 sz.
 61. Uo., 1817/1 és 1818/16. A CsÚ 1824-ig a bűnügyi eseteket a szolgabíróhoz utasította, rendszerint a következő formulációval: »...instantem fine obtinenda indemnisationis ad dominum iudicem nobilium inviari...« 1824. október 22-én a város királyi szabadalomlevéllel jogot nyert arra, hogy a bajmoki, csantavéri és sándori jobbágyok felett bűnügyi esetekben is ítélkezzék és halálos ítéletet is hozzon, így a CsÚ az érdeklét feleket Szabadka sz. kir. város bűnügyi bíróságára utasította, 1828-X/30 és 31; 1831-VI/32.

62. Uo., 1843/20 és 1846-VI/5 sz.
63. Uo., 1822/32; 1828-X/36 és 40; 1831-VI/33; 1839/37 sz.
64. Uo., 1822/35; 1823/43; 1828-X/33; 1829/21; 1831-VI/10; 1838/37 sz.
65. Uo., 1828-I/12; 1834/4, 13 és 16; 1837/20; 1841/34 sz.
66. Uo., 1825/24; 1828-X/24; 1831-VI/30 és 34; 1834/7, 11 és 27-30; 1837/23 és 24; 1838/2, 3, 11, 36 és 39; 1839/19; 1840/9 és 31; 1841/23, 24, 35 és 43; 1843/2, 16-18, 36 és 39; 1846-III/9; 1848-I/1-82; 1848-II/5.
67. Uo., 1838/3 sz.
68. Uo., 1818/15; 1822/21; 1823/13, 32 és 36; 1828-I/12; 1828-X/18, 23, 24, 27 és 33; 1829/21, 30, 31, 34; 1831-VI/9, 15, 18, 20, 35; 1834/4, 13, 14, 16, 21; 1837/20 és 35; 1838/25, 29, 32, 35, 38, 40, 41 és 43; 1839/15, 21, 24, 26, 31 és 34; 1840/24, 28, 31, 35 és 36; 1841/33, 34, 37, 38, 45 és 47; 1842/32, 33, 35, 37, 38, 39 és 41; 1843/17, 28, 33, 34 és 39; 1846-VI/10, 14, 15, 18 és 19; 1848-I/84; 1848-II/6, 7, 13 és 14 sz.
69. Uo., 1837/22 és 34; 1838/10 és 33 sz.
70. Uo., 1834/24 sz.
71. Uo., 1839/41 sz.
72. Uo., 1843/24 sz.
73. Uo., 1811/29 sz.
74. Uo., 1818/4, 10, 27, 29; 1822/2, 23, 29; 1823/17 és 18; 1828-I/2; 1834/15; 1837/14; 1839/32; 1843/28 sz.
75. Uo., 1825/15; 1826-V/3 és 14; 1826-IX/16 sz.
76. Uo., 1826-V/19; 1831-VI/31; 1837/29; 1838/16; 1839/9; 1841/29 és 31; 1842/26; 1843/6, 27, 29 és 35; 1846-III/5; 1846-VI/4 sz.
77. Uo., 1843/23 és 31; 1846-III/13 sz.
78. Uo., 1823/24, 25 és 30; 1826/1 és 3; 1825/16; 1828-X/35 sz.
79. Uo., 1818/8; 1825/2 és 3; 1828-I/4; 1831-VI/31; 1834/1; 1837/21, 27, 28 és 30; 1838/1, 15, 17, 31; 1839/32, 33; 1840/1 és 40; 1848-I/88 és 90 sz.
80. Uo., 1811/2, 4 és 5 sz.
81. Uo., 1828-I/5 sz.
82. Uo., 1791/40; 1811/18; 1817/5; 1818/22 és 25; 1823/20; 1825/5; 1828-I/8; 1831-VI/8, 13; 1834/5; 1839/27 és 35; 1846-VI/20; 1848-I/85 és 87 sz.
83. Uo., 1828-X/29; 1829/19 sz.
84. Uo., 1791/35-39 és 41-45; 1811/1; 1818/30; 1826-IX/6; 1831-VI/1-17; 1842/20 és 45; 1843/2 sz.
85. Uo., 1828-I/6 sz.
86. Uo., 1831-VI/24 sz.
87. Uo., 1846-VI/1 sz.
88. Uo., 1834/12 sz. Az 1783-ban készült pecsétet, amikor a községet alapították, egészen 1834-ig használták, amikor minden jel szerint először cserélték ki újjal.
89. Uo., 1839/39; 1840/15 sz.
90. Uo., 1839/40; 1840/16 sz.
91. Uo., 1825/44; 1831-VI/25, 29; 1834/6; 1841/26, 36; 1843/22; 1846-VI/12 sz.
92. Uo., 1842/44 sz.
93. Uo., 1825/41; 1828-X/38; 1848-II/1 sz.
94. Uo., 1789/12, 14, 22; 1791/34; 1834/8; 1837/31; 1838/18; 1839/35 sz.
95. Uo., 1834/5 sz.
96. Uo., 1838/31 sz.
97. 1789. október 13-i jegyzőkönyv. Ezt a jegyzőkönyvet a többi csantavéri jegyzőkönyv közé soroztuk, tekintettel alakjára, amely teljes egészében megegyezik annak az állagnak a jegyzőkönyveivel, és tekintettel arra, hogy ez az egyetlen megmaradt irat abból az időszakból, amely a bérló földbirtokosra vonatkozik, ennél fogva nem lenne alkalmas külön állagként bevezetni.
98. SzTL, CsŰ állaga, 1811/24 és 25; 1818/5 (lásd az 55. jegyzetet).
99. Uo., 1822/36 sz.
100. Uo., 1831-VI/31 sz.: »hogyan ezentúl a tárgyalat... visszaéléseket elkövető jobbágyokat úriszék nélkül is testi büntetéssel illesse...«
101. SzTL, Szabadka sz. kir város előjáróságának állaga (1779-1849) 12. D. 305/ pol. 1840 és 11. A. 41/pol. 1842 sz.
102. SzTL, CsŰ állaga 1818/4 sz.: A bérló földesúr 1818-ban feljelentette Hajagos András csantavéri jobbágyot azért, mert hanyagul teljesítette úrbéri kötelezettségeit és egyúttal azt javasolja, hogy vegyék el teltét és üzzék el a faluból. A javaslatot a CsŰ nem tette magáévá, de Hajagosnak szigorú határidőt szabott kötelezettségeinek teljesítésére. Hajagos, mivel azokat nem teljesíthette, ismeretlen helyre távozott (1822/2 és 1823/1 sz.). Űgye sokáig húzódott, de a bérló földesúr nem volt hajlandó leírni tartozásait, és az úriszék 1828-ban úgy határozott, hogy azokat legközelebbi rokonságának kell megfizetnie (1828-X/1).
103. Uo., 1818/10 és 1838/1 sz.
104. Uo., 1823/17 és 18; 1828-I/2; 1837/27; 1838/14; 1839/32 és 33 sz.
105. Uo., 1818/27 sz.

106. Uo., 1822/23 sz.
107. Uo., 1825/24 sz.
108. Uo., 1841/25 sz.
109. Uo., 1818/29; 1822/29; 1834/15; 1843/28 sz.
110. Uo., 1822/18 sz.
111. Uo., 1818/6 sz.: A CsÚ 1818-ban nem hallgatta meg 25 csantavéri jobbágy kérelmét, hogy vegyék el telkeiket, mivel fogatos jószág nélkül maradtak, hanem kötelezte őket, hogy meghatározott időn (hat hónapon) belül szerezzék be a hiányzó jószágot, amelyet azonban a jobbágyok még négy év múlva (1822) sem teljesítettek (1822/3). A CsÚ és a bérló nemes elnöző álláspontját azzal a feltevessel magyarázzuk, hogy akkor nem volt megüresedő telkekre jobbágy igénylő, és a földesúrnak mégis jobban megfelelt, hogy a telkek akárhogyan is, de meg legyenek művelve, mert így a tizedet be lehetett szedni, míg ellenkező esetben a telkek műveletlenek maradtak volna.
112. Uo., 1822/1 és 22 sz.: Farkas János bérbe vette a szárazmalmot. Abban az évben a gabona nagyon gyenge termést hozott, s ezért Farkas az év végén nem bírta kifizetni a szerződésben megállapított bért. A bérló földesúr főszámvevője, akit arra a CsÚ hatalmazott fel, lefoglalta Farkas ingóságait, de még felesége hozományát is azzal, hogy mindent el fognak árverezni. Farkas meztitláb, egy gatyában egy ingben és egy kalappal került ki az utcára.
113. Uo., 1843/32 sz.: A CsÚ-nek még 1825. október 13-án megtartott ülésén határozatot hoztak, gróf Brunswick korábbi bérló keresetével kapcsolatban, aki 3898 forintot követelt visszamenőleg a csantavéri jobbágyoktól, amelyet 1827. május 9-én, majd 1828 október 22-én is megerősítettek. A tartozást azonban még 1843-ban sem fizették ki. Hasonló eset fordult elő, amikor Polinberger J. korábbi bérló 9259 forintot követelt 1816-tól a csantavéri jobbágyoktól, amelyet azonban a CsÚ 1828-ban hozott határozata értelmében kellett volna kifizetni (1828-X/32 sz.). 1829-ben (1829/10 sz.), majd 1831-ben (1831-VI/27 sz.) és végül 1840-ben (1840/18 sz.) is megerősítették a határozatot, de valójában még 1841-ben sem teljesítették. A későbbiekben az ügynek nyoma veszett...! Itt említjük meg, hogy 1810-ben Csantavért 12 évre bérbe adták 35 215 forintért és a bérló a részleteket minden három hónapon előre volt köteles kifizetni. A bérló Polinberger József, a vármegyei tábla ünöke volt, (Lásd Szabadka sz. kir. város előjáróságának állagát, 1. A. 4iaec. 1809 sz.)
114. Uo., 1789/2; 1791/11; 1811/26; 1818/19; 1825/42; 1828-X/29; 1829/32; 1834/2; 1834/10 sz.
115. Uo., 1810-X/34; 1829/33 sz.
116. Uo., 1789 5; 1791/22; 1818/18; 1826-V/2; 1826-IX/2 és 3; 1828-X/21 és 39 sz.
117. Uo. 1842/41; 1843/23 és 31 sz.
118. Uo., 1789/5, 6; 1791/1—3; 1811-IV/2, 4, 5; 1822/17, 25, 26; 1823/19, 24; 1825/16; 1826-V/1 és 2 sz.: Az utóbbi szám alatt a CsÚ Csantavér község panaszáról tárgyalt, amelyet a megye alispánjához intézett a bérló bajsai Vojnits fivérek ellen a házadó (census domialis) ügyében, különböző fuvarok elszámolása ügyében (Sztapár, Kula, Cservenka, Zenta stb.), a legelők szántása és a kukoricáért járó heted ügyében. Mivel az említett helyen a jobbágyok javára szólt az ítélet, ezért azok panaszt emeltek a királyi helytartótanácshoz és udvarhoz. Megtudván ezt, a Vojnits fivérek panaszt tettek Szabadka előjáróságánál mint közvetlen földesúrnál, azt állítva, hogy egyes jobbágyok a községi jegyző, bírő és pénztárnok felbujtására («... ex concitatione notarii, iudicis et cassarii...») panaszt emeltek maga a földesúr és a bérló ellen Pozsonyban a nádornál és Bécsben az udvarnál. Így az előjáróság 1826. augusztus 16-i ülésén az 1447-es határozattal — «... hogy ez a község (Csantavér) rossz példája a többi földesúri község előtt később ne hogy rossz következményekkel járjon...» (no communitas haec alius quocue communitatibus possessionum maium exemplum praebens plures inamoenitates post se trahat...») — bizottságot küldött Csantavérre, hogy vizsgálja meg az ügyet, és ha a Vojnits fivérek állításai helytállóak, függessze fel hivatalából a falusi jegyzőt és a községi előjáróság tagjait («... ea cum observatione — tuod casus ille — ut seu notarius ab officio suspendatur seu vero primores e servitio iuod gerunt, dimittantur...»). (Szabadka sz. kir. város Röljáróságának állaga 12.C. 209/ pol. 1826 sz.) Ahogy a későbbiekből látszik, a vizsályt a CsÚ 1826-X/2 sz. okirat alapján előbb részben a bérló földesúr javára ítélték meg, később azonban a helytartótanács 1827. augusztus 11-i 20897. sz. irata alapján a csantavéri jobbágyoknak meghagyták, hogy a házadót és a kötelező juhhetedet úgynevezett bécsi valutában fizessék, a földesúrnak viszont vissza kellett fizetnie a szabálytalanul beszedett összeget. (CsÚ 1831-VI/6 sz.) Ezzel az esettel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a szabadkai küldöttek az országgyűlésről rendszeresen küldtek jelentéseket Szabadkára az előjáróságnak. Így 1839. augusztus 8-án azt írták, hogy ugyanazon év augusztus 6-án az országgyűlés az 1836. évi VII. törvénycikk módosításáról tárgyalt és határozatot hozott, hogy a házadót ezüstpénzben kell fizetni. (Szabadka sz. kir. város előjárósága 4. B. 18/pol. 1839; 1826-IX/1, 11, 13; 1839/32, 33; 1848-1/88 sz.)
119. Uo., 1823/43; 1842/21; 1846-VI/15 és 19; 1848-II/6 sz.
120. Uo., 1791/10, 29; 1811/7 és 9; 1818/11, 12, 19, 21; 1822/31; 1823/31, 32; 1825/17, 25; 1825/37; 1828-X/26, 29, 32; 1829/32; 1831-VI/13, 16, 17, 19, 21; 1834/1, 2, 18; 1837/17, 38; 1840/7, 21, 35; 1841/3; 1842/21, 42; 1843/25; 1846-III/7; 1848-I/20; 1848-II/1 és 4 sz.
121. Uo., 1826-V/11, 13; 1828-X/36; 1829/37; 1837/25; 1839/31; 1840/23, 31; 1841/46; 1842/40; 1843/31; 1848-II/4 és 5 sz.
122. Lásd a 68. jegyzetet.

123. SzTL, CsÜ állaga, 1837/22, 34; 1838/10 sz.
124. Uo., 1848-I/91 sz.
125. Uo., 1818/25 sz.: Gönc József fiát, aki verekedés közben sérüléseket okozott Szikszai Jánosnak, a CsÜ 10 icce (kb. 7,5 lit.) bor és 5 icce pálinka értékének kifizetésére ítélte; 1826-IX/8 sz.
126. Uo., 1828-X/22 sz.
127. Lásd a 66. jegyzetet.
128. SzTL, CsÜ állaga, 1811/13; 1843/25 sz.
129. Uo., 1823/24; 1826-V/1 és 2; 1826-IÜ/2; 1828-I/1, 4; 1828/35; 1839/33 sz.
130. Uo., 1822/20 sz.
131. Uo., 1822/25 sz.
132. Uo., 1817/9; 1823/20; 1825/5; 1826-V/1, 2; 1837/28 sz.
133. Uo., 1825/35. Kimerítő adatokat találunk még a község pénzügyi jelentéseiben.
134. Uo., 1839/7 sz.
135. Uo., 1834/7 sz.
136. Uo., 1823/16 sz.
137. Uo., 1826-V/6; 1831-VI/4; 1832/32; 1837/27, 28, 30; 1838/1, 15, 17, 31; 1839/32, 33; 1840/1, 10; 1841/3; 1842/6, 7; 1848-I/88. (Amikor jobbágy vagyonát árverezték, azon rendszerint egyetlenegy jobbágy sem jelent meg. Ellenben megesett, hogy Magosi János, Csantavér község jegyzője felelt a CsÜ előtt nagyobb összeg eltulajdonítása miatt. A CsÜ úgy döntött, hogy össze kell írni ingó és ingatlan vagyonát, hogy az előbbit át kell szállítani a topolyai vásárra és ott nyilvános árverésen eladni. Úgy is történt. CsÜ 1842/21 és 1843/3 sz.)
138. Uo., 1846-VI/17 sz.
139. Uo., 1811/23; 1825/42; 1828-X/37; 1829/23; 1831-VI/23; 1834/8 és 10 sz.
140. Lásd a 82. jegyzetet.
141. Lásd a 71. jegyzetet.
142. SzTL, CsÜ állaga, 1789/3, 7, 14, 15, 17, 22; 1791/2, 5, 9, 21, 27, 28, 35—39, 41—45; 1811/1; 1817-IV/4; 1822/16; 1823/2; 1825/26, 35, 45; 1826-IX/2; 1836/16; 1837/19, 36; 1839/31—33, 35, 37, 39 és 41; 1840/6, 16; 1841/27, 39, 40; 1842/20, 21, 45; 1843/22; 1848-I/83; 1848-II/2, 10 sz.
- CsÜ 1811. évi ülésének első napirendi pontjaként Csantavér község 1809. évi számadását tárgyalták. — (...rationes possessionis Csantavér pro anno 1809...) Mivel az iratok között van az évi jövedelmek és költségek dokumentált kimutatása, abban a helyzetben vagyunk, hogy valamivel többet mondhatunk magáról az évi számadásról. A rövid kimutatás két részre oszlik: a jövedelmekre és a kiadásokra.
- A jövedelmek az előző év szaldójából, a befizetett járulékokból és házadókból, a vármegyének a katonaság elszállásolásáért (quarterium) és élhelmezéséért (proviand) valamint a szabadtukai előljárósnak az elvégzett fuvarokért járó befizetéséből állnak.
- A kiadások a következőképpen oszlanak meg:
- havonkénti befizetések a megye pénztárába (kontribúciók);
 - a jobbágyoknak járó összegek az elvégzett munkákért és a terménybeszolgáltatásért;
 - a községi hivatalnokok fizetése (salaria): a jegyző fizetése, aki évente 285 forintot 51 krajcárt kapott, és pedig készpénzben 100 forintot, 84 forintot 6 közből keményfa ellenértékéért, a 14 forintjával; 28 forintot 120 font marhahús fejében, a 14 krajcárjával; 20 forintot 50 font fagygy ellenértékéért, a 24 krajcárjával; 3 forint 51 krajcárt 50 font sóért és 50 forintot egy hízótt disznó fejében; továbbá a falusi kántor fizetése; a sebészé, főbíróé, pénztárosé, községi esküdtté, a mezőőröké és végül a kézbesítő fizetése;
 - napidíjak;
 - anyagi kiadások épületek javítása alkalmával (a mellékelt iratok adatokat nyújtanak a különféle árucikkek — szerszámok, eszközök, edények, épületanyagok értékéről, amelyeket az épületekhez szereztek be, valamint a munkálátok értékéről);
 - irodai eszközök;
 - előre nem látott kiadások.
- (Abban az évben az *összevetel* 8052 forintot és 45 krajcárt tett ki, a kiadások pedig 8045 forintot rúgtak. Az adókövetésről és a járulékok befizetéséről készült kimutatás — a pénzügyi adatok mellett — az adókötelesek számáról, neveikről, egyéni kötelezettségeikről is felvilágosítást nyújt, továbbá a kötelezettségek teljesítési módjáról, vagyis arról, hogy azt készpénzben, fuvarozással vagy terménybeszolgáltatás útján egyenlített ki.)
143. Uo., 1828-X/25; 1831-VI/25, 29; 1841/26, 36; 1842/44; 1843/22, 39; 1846-III/12; 1848-II/15 sz.
144. Uo., 1791/12, 25, 26, 28; 1818/11, 12, 23; 1828/23, 27; 1825/17—19; 1826-V/21; 1826-IX/7; 1828-X/30; 1831-VI/22, 28; 1837/13; 1838/5, 6, 12, 34; 1840/33; 1841/27, 30, 44; 1842/26, 29, 36; 1843/11, 25; 1846-VI/3 sz.
145. Uo., 1826-V/15 sz.
146. Uo., 1789/4, 10, 13; 1791/14, 17; 1818/13, 25; 1823/21, 22; 1825/16, 22, 23, 39; 1826-IX/4; 1831-VI/28; 1839/31; 1840/19, 20; 1840/40; 1841/20, 28, 29, 30; 1842/6—8, 26, 29, 36; Iratok: 567 tárgy, illetve 2695 lap. 1843/7, 11, 29; 1846-VI/4, 21 sz.
147. Lásd a 76. jegyzetet.

148. SzTL, CsŰ állaga: 1823/44; 1826-IX/3; 1828-X40; 1848-I/65; 1848-II/4, 8 sz.
 149. Uo., 1822/4; 1839/39 sz.
 150. Uo., 1848-II/2 sz.
 151. Uo., 1839/40; 1840/16; 1841/5 sz.
 152. Uo., 1846-VI/21; 1848-I/83; 1848-II/10 sz.
 153. Uo., 1831-VI/11 sz.
 154. Uo., 1848-I/83; 1848-II/10 sz.
 155. Uo., 1843/9 sz.
 156. Lásd a 154. jegyzetet.
 157. SzTL, CsŰ állaga, 1818/7; 1823/18; 1825/43, 45; 1837/21; 1841/27; 1843/26, 40 sz.
 158. Uo., 1811/2, 4, 5; 1822/38 sz.
 159. Uo., 1817/3; 1822/1, 22; 1823/26; 1825/41; 1828-X/38; 1831-VI/22; 1837/30; 1843/14, 1846-VI/6 sz.
 160. Uo., 1811/30; 1825/43; 1828-X/39; 1831-VI/4; 1839/36; 1840/33 sz.
 161. Uo., 1789/3, 7, 15, 17, 22; 1791/7, 16, 19, 46, 47; 1811/30; 1822/35; 1826-IX/9; 1828-I/9; 1828-X/16, 29, 77; 1829/13, 19, 24; 1839/35; 1840/3; 1841/34, 40; 1842/19, 20, 25, 40, 42, 44; 1843/9, 13; 1846-VI/1; 1848-I/90; 1848-II/2 sz.
 162. Uo., 1840/32 sz.

A CSANTAVÉRI ŪRISZÉK
 (1789—1848)

Rövidítések és magyarázatok

- SzTL Szabadkai Történelmi Levéltár
 Ūsz Ūriszék
 CSŪ Csantavéri Ūriszék
 1811/28 A CSŪ 1811-ben tartott ūlésének 28. napirendi pontja
 1831—VI/4 A CSŪ 1831 jūniusában megtartott ūlésének 4. napirendi pontja
 Az ūriszék ebben az évben, ugyanis, két ízben ūlt össze.

Nem állítjuk, hogy a jegyzetekben az egyes tények minden esete fel van tūntetve, megengedjūk annak a lehetőséget, hogy hasonló esetek meg előfordulnak.

Az érdekelteknek azt javasoljuk, hogy ennek az allagnak tanulmányozásakor vegyék tekintetbe a beadványokat (kérvényeket, feljelentéseket, panaszokat), amennyiben megvannak, amelyek alapján az egyes napirendi pontokat tárgyalták. Ezek az állag szumaris leltárából könnyen áttekinthetők. Minden tárgyra, minden irat-csomóra, amelyekben ilyen beadvány van, rá van írva a napirendi pont száma, amely alatt arról a tárgyról volt szó. Az itt felhasznált adatok nemcsak a jegyzőkönyvekből, illetve az egyes napirendi pontokból származnak, hanem a megfelelő mellékletekből is.

Mennyiség:

Könyvek: 24 jegyzőkönyv
 Iratok: 567 tárgy, lūtve 2695 lap

